

düsbed

DICLE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

ISSN: 1308-6219 Nisan 2018 YIL-10 Sayı 20

Kitap İncelemesi / Book Review

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

31.03.2018

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

05.04.2018

Dr. Öğr. Üyesi Aznavur DEMİRPOLAT
Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü
ademirpolat@gmail.com

Ahmet Turan Yüksel - İslam'ın İlk Döneminde Ticari Hayat

Beyan Yayınları, İstanbul 1999

160 sayfa, ISBN: ISBN 9754732620

İlk dönem İslam'ın ortaya çıkış ve gelişim dinamiklerini siyasi olaylar ve politik tarih yazımı yerine, Ahmet Tutan Yüksel, daha çok sosyo-kültürel dinamikler, özellik iktisadi dinamikleri göz önünde bulundurarak açıklamaya çalışıyor. Ancak yazar, çalışmasına İslam'ın Mekke'de zuhur ettiği dönemde Mekke'nin içinde bulunduğu iktisadi ve sosyo-kültürel koşulları irdeleyerek başlamak yerine İslam dini daha zuhur etmeden önce Arap Yarım Adasının ve Mekke ve Taifi içine alan Hicaz bölgesinin dünya ticareti içerisindeki sosyo-ekonomik konumunu ve meydana gelen tarihsel dönüşümleri ortaya koymaya çalışıyor. Yazar bu amacını kitabın giriş bölümünde şu şekilde ifade etmiştir:

“...genellikle daha çok siyasi olaylar açısından ele alınan İslam'ın ilk döneminde, ticari hayat üzerinde bir çalışma yapmanın faydalı olacağını düşündük. Bu arada konuyu daha çok İslam öncesi Arabistan ve Panayırları (Esvaku'l-Arab) ile İslam'ın ilk döneminde ticari hayatın canlı bir şekilde görüldüğü ve aynı zamanda birer merkezi durumunda olan Mekke, Bağdat ve Basra şehirleri etrafında değerlendirmeye çalıştık” (s. 9).

Üç ana bölümden meydana gelen bu çalışmasının birinci bölümünde yazar;

“...ticari hayat açısından İslam öncesi Arabistan ve özellikle Hicaz bölgesi ile ticari hayat yanında sosyal ve kültürel hayat açısından da önemli bir yere sahip olan Arabistan panayırlarından; bunlar arasında da yine özellikle Ukaz'dan daha geniş bir

şekilde bahsedilmiştir.

Birinci bölümde, gerek İslam öncesi ve gerekse de İslami dönemde ticari hayatın canlı bir şekilde yaşandığı Mekke şehrindeki ticari hayat, ticareti yapılan mallar ve Mekke'nin diğer yerlerle olan ticari ilişkileri üzerinde durulmuştur. Ayrıca, günümüzde B atı dünyasında tartışılan Mekke ticareti ve İslam'ın doğup gelişmesi konusu, ilgili kaynak ve görüşlere başvurularak incelenmiştir.” (s.10)

Çalışmasının ikinci bölümünde ise Yüksel “Abbasiler dönemiyle birlikte İslam dünyasındaki ticari hayatın en canlı bir şekilde göze çarptığı Bağdat şehrindeki ticari faaliyetler, şehrin kuruluşundan başlayarak değişik açılardan” (s.10) ele almaya çalıştığını ifade etmektedir. Üçüncü ve son bölümünde ise yazar, “Basra şehrindeki ticari hayatı” (s.10) dönemin şehrindeki çarşı ve panayırlar üzerinden irdelemeye çalışacağını belirtmektedir.

Eserde kullanılan kaynaklar açısından bakıldığında, yazar Batılı Oryentalistlerin eserleri yanında ilk dönem İslam Tarihine ilişkin “Mesalik ve Memalik” türü kaynaklara başvurduğu görülmektedir.

Yüksel, giriş kısmında ve birinci bölümde, Arap yarımadasının, özellikle Mekke şehrinin, iktisadi koşullarını anlamaya çalışıyor. Yazara göre Hicaz Bölgesinin genel ekonomik durumu büyük ölçüde Arap Yarımadasının coğrafi konumu ve bu coğrafi konumun sağlamış olduğu iktisadi koşullarla yakından alakalı: Doğu ve Batı’da üretilen pek çok kıymetli ticaret metaı ve ürün Arap Yarımadası üzerinden dünyanın pek çok yerine özellikle Hindistan ve Bizans’a ulaşıyor. Cahiliye ticareti büyük ölçüde, yazara göre, Yemen, Hint, İran, Irak, Şam ve Habeşistan arasında gerçekleşen ticarete dayanmaktaydı. (s. 14) Mekkeli kabilelerin, özellikle Kureyş kabilesinin en büyük başarısı ‘ilaf’ ve Ficar Savaşları sonrasında gerçekleştirilen Hılfu’ul Fudul ile Mekke’yi Arap yarımadasının en önemli merkezi haline getirmesi, Doğu ve Batı arasında gerçekleşen ticaret yollarının denetimini kendi kontrolleri altına almalarıdır. (s. 39-41) Bu durum, Mekke ekonomisini olumlu yönde etkilemiştir. İslam öncesinde ticaret ve alıveriş daha çok panayırlar üzerinden gerçekleşirken, böylece Hicaz ahalişi, uluslararası ticaretin bir parçası haline gelmiş oluyorlar.

Pek çok başka yazar gibi Yükselde, Hz. Muhammed’e Risalet vazifesi gelmeden önce Mekke’nin sosyo-ekonomik koşullarını, bu koşulların yeni dinin gelişmesinde herhangi bir etkiye sahip olmadığını irdelemeye çalışıyor. Bu amaçla, Batılı düşünürlerin, özellikle Montgomery Watt, Patricia Crone ve Mahmood İbrahim’in İslamın doğuşu ve yayılması ile Mekke ticareti arasındaki ilişki hakkındaki görüşlerini ele alıyor. Yazara göre, Watt ve İbrahim İslam’ın Mekke’deki zuhurunu ve gelişimini büyük ölçüde iktisadi koşullara, özellikle ticaret sayesinde Mekkeliler arasında oluşan sınıfsal farklılaşmayla açıklamaya çalışırken, Crone, tersine, ‘yeni dinin bir alternatif olarak ortaya çıkmadığı gibi, yayılma hususunda da Mekke’deki ticaretin bir etkisi olmadığı’ görüşünü ileri sürmüştür. (s.51) Bu konuda yazarın görüşü, İslamla birlikte “dini ve sosyal yapıda meydana gelen değişikliklerin ekonomik” yapıda da değişikliklere yol açmıştır. (s. 47) Ancak bu değişiklikler Mekke’nin iktisadi yapısını dönüştürecek ve etkileyecek şekilde olmamıştır. Kendisinde bir tüccar olan Hz. Muhammed daha çok sosyal adaleti sağlamaya çalışmıştır. Yazara göre, Mekke’nin ticari hayatındaki temel değişim, Hz. Muhammed’in Medine’ye hicretinden sonra gerçekleşmiştir. Yazar, Hz Muhammed’in, Hicretin hemen akabinde Medine’de “merkezi ve büyük bir çarşı” inşa ettiğini ve bu pazarda Ukaz Panayırını örnek alarak herhangi bir vergi alma yoluna gitmediğini belirtir. Medine’deki bu gelişmeler, yazara göre, ‘Medineli Müslümanlar ile Mekke’nin büyük tacirleri arasında’ iktisadi bir mücadelenin, özellikle hicazdaki ticaret yollarının kontrolü yönünde gerçekleştiğini belirtir. (s. 51-53) Mekke’nin fethinden sonra, yazara göre, pek çok Mekkeli tüccar İslam dinini kabul ediyor. Ayrıca, Fethin, Ona göre,

iktisadi anlamda en önemli boyutu “bütün Hicazdaki tacirlerin birliği”ni sağlamış olmasıdır. Daha da önemlisi, Mekke'nin Fethiyle İslam'ı kabul eden bu Mekkeli Tüccarlar İslam'ın yayılmasında aktif rol alıyorlar. (s. 53-55). Yazara göre, Hz Ebubekir'in hilafeti dönemi ile Abbasi dönemi arasında Mekke'nin ekonomik koşullarında zaman zaman değişimler, iniş ve çıkışlar oluyor. Her ne kadar Muaviye döneminde saltanat merkezi Şama taşınmış olsa da, bu dönemde Mekke'nin iktisadi koşullarında ciddi bir gerileme olmuyor. Yazara göre, esas Abbasiler döneminde Bağdat Şehri ticari anlamda daha önemli bir merkez haline geliyor. Ancak Abbasilerin çöküşü ve Karmatiliğin Hac yollarına yönelik saldırıları Mekke ticaretini olumsuz yönde etkiliyor. (s.61)

Yazar Mekkeli tüccarların ticaretini yaptığı malları şu şekilde sıralıyor: 1. Gümüş ve Altın; 2 Güzel koku;3. Deri ve Giyim Eşyası; 4 Gıda maddeleri; 5. Köle ve Put. (s.62-65) Ticareti yapılan bu mallar genellikle Şam, Mısır, Yemen, Habeşistan ve Irak'a gönderiliyor. (s. 67-71)

Yüksel kitabının Bağdat ve Basra şehirleriyle ilgili kısmında, genel olarak bakıldığında, Müslümanların fethinden sonra bu şehirlerdeki iktisadi yaşantının gerilemediğini, tam tersine, fetih öncesi dönemlerde görülmeyen bir iktisadi ve kültürel gelişmeye sahne olduğu göstermeye çalışır. Hz. Ömer döneminde Basra şehri askeri amaçlı bir garnizon kenti olarak inşa edilmesine rağmen, sonraki dönemlerde, dünyanın pek çok yerinde malların ve ticari emtianın aktığı dünyanın en önemli ticaret merkezlerinden biri haline gelmiştir. 766 yılında Halife Mansur tarafından inşa edilen Bağdat şehri, çok kısa bir zaman sonra, sahip olduğu coğrafi konumunda etkisiyle kentte ticari hayat oldukça gelişme göstermiş, şehirde ticari ve üretim faaliyetlerinin gelişmesi için gerekli düzenleme ve alt yapının bizzat Halife Mansur ve ardılı olan Abbasi halifeleri tarafından oluşturulduğu gösterilmeye çalışılmış. Bağdat şehrinin ekonomik koşullarındaki bu gelişme, hem nüfus artışına (2 milyon) hem de entelektüel ve kültürel hayatın gelişmesinde etkin rol oynamıştır. (s. 75-93) Diğer taraftan Basra şehri, her ne kadar bir garnizon kenti olarak inşa edilmesine rağmen ekonomik hayattaki gelişmeler bu şehrin 'Kubbetü'l-Islam' olarak anılmasına sebebiyet vermiştir (s. 119). Yazara göre, Bağdat gibi Basra'nın da coğrafi konumu, yani deniz kıyısında olması, Çine değin uzanan bir deniz ve kara ticaret ağının ve ilişkilerinin gelişmesine, adeta uluslararası bir ticaret merkezi haline gelmesine yol açmıştır. Bu durum sadece Basra'nın iktisadi gelişmişliğine yansımakla kalmamış şehrin entelektüel ve kültürel hayatının gelişiminde oldukça hayati bir rol oynamıştır. Basra, yazarında göstermeye çalıştığı üzere, sadece dünyanın her tarafından tüccarların akın akın geldiği bir yer olmakla kalmamış dönemin pek çok şair, edebiyatçı ve İslam ulemasının bulunduğu bir kent haline gelmiştir (s. 119-137)

Sonuç olarak bu çalışma bize, İslam'ın, Ortaçağ döneminde, ticaretin en canlı olarak gerçekleştiği bir coğrafyada, Hicaz bölgesinde doğduğunu; bölgenin ekonomik koşullarını olumsuz yönde etkilemediğini, tersine gelişimine katkıda bulunduğunu; Weber'in aksine, dinin toplumsal taşıyıcılarının Bedevi Arap kabileleri olmayıp, büyük ölçüde Mekkeli tüccarlar olduğunu; Şam gibi kadim şehirlerin iktisadi hayatını canlandırmanın yanında Bağdat ve Basra gibi yeni kurulan şehirleri ve garnizon kentleri birer ticaret ve kültür merkezlerine dönüştürdüğünü görmemiz açısından oldukça önemlidir.